

ИМОМ ИСМОИЛ АЛ-БУХОРИЙ ҲАЁТИЙ ЙЎЛЛАРИ - ЁШЛАР ТАРБИЯСИ УЧУН ИБРАТ МАКТАБИДИР.

Ширинов Музаффар Кучарович –

Тошкент Кимё халқаро университети “Педагогика ва психология” кафедраси дотцент в/б

Рашидова Мухлиса Абдулхай қизи-

Тошкент Кимё халқаро университети Бошланғич таълим йўналиш талабаси

Ислом дини таълимоти асосларини ёритувчи Қуръон Каримдан кейинги асосий манба ҳадис ҳисобланади. Ҳадисларни тўплаш ва уларга муайян тартиб бериш асосан VIII асрнинг иккинчи ярмидан бошланиб, уни энг билимдон, турли фан асосларини мукамал ўрганган, катта ҳаётий тажрибага эга бўлган киши (муҳаддис)лар тартиб берган. VIII-XI асрларда тўрт юздан ортиқ муҳаддис ҳадис илми билан шуғулланган. Мазкур билимларни ўрганишнинг ўзига хос йўналиши бўлиб, «ҳадис илми» номи билан юритилган. Кейинги йилларда Муҳаммад Алайҳис-саломнинг ҳаёти, фаолияти ҳамда унинг диний-ахлоқий кўрсатмаларини ўз ичига олган ҳадислар, Имом Исмоил ал-Бухорийнинг “Ал-жомеъ ас-саҳиҳ” («Ишонарли тўплам»), “Ал-адаб ал-муфрад” («Адаб дурдоналари»), Имом Исо Муҳаммад ибн Исо ат-Термизийнинг “Аш-Шамоил ан-набавия” асарлари нашр этилди. “Ҳадис” ёки “Сунна” сўзлари бир маънони англатиб, Расулulloҳнинг ҳаёти ва фаолияти ҳамда диний ва ахлоқий кўрсатмалари ҳақидаги ривоятлардан иборат.

“Саҳиҳ” йўналишининг асосчиси энг етук ва машҳур муҳаддис Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийдир. Имом Исмоил ал-Бухорий ҳадис илмида “Амир-ул-мўъминин”, “Имом ал-муҳаддисийн” (“Барча муҳаддисларнинг пешвоси”) деган шарафли номга сазовор бўлган. У 89 йилнинг 13 майида (баъзи манбаларда 89 йилнинг 20 июлида) (ҳижрий 194 йил шаввол ойининг 13 куни) Бухорода туғилган. Гўдаклигида отадан етим қолган. Дастлабки саводини мактабда чиқарган, 9 ёшидаёқ араб тилида яратилган китоблар ёрдамида ҳамда ровийлардан оғзаки равишда эшитиш асосида ҳадисларни ёдлай бошлаган. Аллома ҳадис илмини зўр иштиёқ ва катта қизиқиш билан ўрганди. Абдуллоҳ ибн ал-Муборак, Вақиъ ибн Жарроҳ каби олимлар томонидан тўплаган ҳадисларни ёд олган, шунингдек, ҳадис ривоятчилари хусусида сўз юритилган баҳсларда иштирок этган.

Имом Исмоил ал-Бухорий 825 йилда, ўн олти ёшида онаси ва акаси билан Ҳижозга сафар қилади. Маккаю Мукаррама ва Мадинаи Мунавварада бўлиб, ҳаж ибодатини адо этади. Балх, Басра, Куфа, Боғдод, Хуме, Дамашк, Миср, Макка ва Мадина каби шаҳарларда бўлиб, сафар жараёнида муҳаддислар билан учрашади. Муҳаддислар билан уюштирилган суҳбатларда улар томонидан айтилган ҳадисларни ёдлаб борар эди. Олти йил Ҳижоз шаҳрида яшаб, у ерда етук муҳаддислардан ҳадис илми бўйича, Дамашк, қоҳира, Басра ва Бағдод шаҳарларининг машҳур олимлардан эса фикҳ илми бўйича таълим олади. Шунингдек, алломанинг ўзи ҳам турли баҳс ва мунозараларда иштирок этиб, толибларга дарс ҳам беради.

Имом Исмоил ал-Бухорий истеъдодли, ўткир зеҳнли ҳамда зийрак олим бўлган. “Манбаларга кўра, Бағдод шаҳрида истикомат қилган вақтда кўпинча қоронғу кечалари шам ёруғи ва ойнинг нурида ижод қилиб, китоб ёзар экан. Тунда ёдига беҳосдан бирор-бир фикр-мулоҳаза тушиб қолса, шамни ёқиб, дархол ўша фикрни қоғозга туширар, шу таҳлитда баъзан шамни йигирма мартагача ўчириб-ёқар экан”¹.

Имом Бухорийнинг ўткир зеҳн эгаси эканлигини қуйидаги мисолдан ҳам билиш мумкин. Ривоятларга кўра, у қайси бир китобни қўлга олиб, бир мартаба мутоала қилса, унда баён этилган барча фикрлар, маълумотларни ёдда сақлаб қолаверган. Имом Исмоил ал-Бухорийнинг қайд этишича, юз минг саҳиҳ (ишончли) ва икки юз минг ғайри саҳиҳ (ишончсиз) ҳадисни ёд билган. Шогирдларидан Амир ибн Фаллос “Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийга маълум бўлмаган ҳадис, албатта ишончли ҳадис эмасдур”, - дейди. Устоз Имом Аҳмад ибн Ханбал ал-Марвазийнинг айтишича, “Бутун Хуросондан Муҳаммад ибн Исмоил каби олим чиққан эмас”.

Имом Исмоил ал-Бухорийнинг ўткир зеҳни хусусида яна шундай ривоят келтирилади: “Имом Бухорий билан Басрада ҳадис дарсига қатнашган шерикларидан бири Ҳошид ибн Исмоил айтади: “Имом Бухорий бизлар билан бирга устознинг дарсини эшитарди. Устоз ривоят қилган ҳадисларини биз ёзиб олар эдик, аммо Бухорий фақат қулоқ солибгина ўтирарди. Шу тарзда қанча кунлар ўтиб, орада устоз қарийб 15 минг ҳадис ривоят қилди. Шунда биз Бухорийга: Сен нега ҳадисларни ёзмайсан?, -деб таъна қилган вақтимизда: Сизлар ёзиб бораётган ҳадисларни мен устоз оғзидан ёдлаб олаётирман, - деди-да, устоз ривоят қилган ҳамма ҳадисларни бир чеккадан ёддан ўқиб берди. Шундан кейин биз ёзиб олган ҳадисларимиздаги хатоларни унинг ёдлаганларидан тузатиб оладиган бўлдик”²².

Имом Исмоил ал-Бухорий узоқ сафардан она юрти Бухорога қайтгач, талаба ва уламоларга ҳадис илмидан сабоқ беради ва мазкур илмнинг тарғиботчисига айланади. Ривоятларга кўра, халифанинг Бухородаги ноиб Холид ибн Аҳмад ибн Холид аз-Зухалий уни саройга келиб ҳадис илмидан сабоқ беришга таклиф этади. Аммо Имом Исмоил ал-Бухорий бу таклифни қабул этади ва: “Мен илми хорлаб султон амирлар эшигига олиб бормайман. Агар амирга илм керак бўлса, болаларни (иккинчи ривоятда саройдагиларни) уйимга ёки масжидимга юборсин”, -деб жавоб беради²³. Шу боис аллома билан амир Холид ибн Аҳмад аз-Зухалий ўртасидаги муносабатга бир оз путур этади. Бунга айрим ҳасадгўй шахсларнинг иғволари ҳам сабаб бўлади. Амир алломанинг шаҳардан чиқиб кетишга фармон беради. Самарқанд уламолари Имом Исмоил ал-Бухорийни ўз юртларига таклиф этадилар. Йўлга чиққан Имом Исмоил ал-Бухорий Самарқанд шаҳрига яқин бўлган Ҳафтанг қишлоғи (ҳозирги Пойарик туманининг ҳудуди)да бетоб бўлиб қолади ва шу ерда ҳижрий 256 йили рамазон ойининг охири кунини (милодий 872 йил 1 сентябр) 62 ёшида вафот этади ва шу ерга дафн этилади.

¹ Уватов У. Ҳадис илмининг султони. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1993. 29 октябр. №43-44

²² Ал-Бухорий ҳақида замондошларининг хотиралари. Шамсиддин Бобохоновнинг Имом Исмоил ал-Бухорийнинг “Ал-адаб ал-муфрад” (адаб дурдоналари) китоби таржимасидан олинди. Таржима, муқаддима ва изошлар муаллифи Шамсиддин Бобохонов. —Тошкент, Ўзбекистон, 1990. 6-8 бетлар.

²³ Бобохонов Шамсиддин. кўрсатилган асар, 9-бет

Имом Исмоил ал-Бухорий жуда бой ижодий мерос қолдирган. Унинг “Ал-жомеъ ас-саҳиҳ” (“Ишончли тўплам”), “Ал-адаб ал-муфрад” («Адаб дурдоналари»), “Ат-тарих ал-кибор” (“Катта тарих”), “Ат-тарих ас-сағийр”, (“Кичик тарих”), “Ал-кироату халфа-л-Имом” (“Имом ортида туриб ўқиш”), “Вафъул-йадини фи-с-салоти” (“Намозда икки қўлни кўтариш”) каби асарлари мавжуд бўлиб, уларнинг қўлёзмалари бизгача етиб келган. Аммо “Ат-тарих ал-авсат” (“ўрта тарих”), “Ат-тафсир ал-кабир” (“Катта тафсир”), “Ал-жомеъ ал-кабир” (“Катта тўплам”), “Китоб-ул-ҳиба” (“Ҳадя китоби”) номли асарлари ҳам бўлганлиги маълум, бироқ улар бизгача етиб келмаган. Шубҳасиз, юқорида номлари қайд этиб ўтилган асарларининг энг йириги, шоҳ асари “Ал-жомеъ ас-саҳиҳ”дир. Бу асар “Саҳиҳ ал-Бухорий” номи билан ҳам дунёга машҳур. 4 жилддан иборат мазкур китобда пайғамбаримиз Муҳаммад Алайҳис-салом ҳадисларидан ташқари, ислом ҳуқуқшунослиги, ислом маросимлари, ахлоқ-одоб, таълим-тарбия, тарих ва этнографияга оид маълумотлар ҳам берилган. Унга 600 минг ҳадисдан 7275 та энг “саҳиҳ” ҳамда 4000 та такрорланмайдиган ҳадислар киритилган. Бó китоб Ислом таълимотида Қуръони Каримдан кейинги асосий манба ҳисобланади.

Ислом дини инсонни маънавий камолот сари етакловчи таълимотдир. Шу сабабли Қуръони Каримда ҳам, ҳадисларда ҳам яхши хулқ-одоб қоидалари ва уларга кишиларнинг қатъий амал қилишлари лозимлиги борасидаги қарашлар кенг тарғиб этилган. Имом Исмоил ал-Бухорийнинг “Ал-жомеъ ас-саҳиҳ” асарининг бир жилдига одоб-ахлоқ масалаларини ёритувчи ҳадислар жамланган бўлса, “Ал-адаб ал-муфрад” (“Адаб дурдоналари”) номли асарда ҳам ижтимоий турмушда ҳамда инсонлар ўртасида ўзаро муносабатларни ташкил этиш чоғида амал қилиниши лозим бўлган одоб-ахлоқ қоидалари борасида янада батафсил маълумотлар берилган. Ушбу асар 644 бобда баён этилган 1322 та ҳадисни ўз ичига олган.

Хулоса ўрнида Имом Исмоил ал-Бухорийнинг ҳадисларида тарбия, ахлоқ-одоб, ўзаро дўстона муносабатлар, қариндош, ота-она ва фарзандларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, меҳроқибат, ҳалоллик, поклик, адолат, инсоф-тавфикни тарғиб қилиш билан бир қаторда разолат, кибр-ҳаво, адоват, ҳасад, хиёнат, ёлғончилик, фитна-фасод, зулм каби иллатларга нисбатан нафрат туйғулари ҳам ўз ифодасини топган. Шунинг учун мазкур ҳадислар жамиятимиз кишиларини, хусусан ёш авлодни маънавий баркамоллик руҳида тарбиялашдек масулиятли ишга ўз ҳиссасини қўшади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ал-Бухорий ҳақида замондошларининг хотиралари. Шамсиддин Бобохоновнинг Имом Исмоил ал-Бухорийнинг “Ал-адаб ал-муфрад” (адаб дурдоналари) китоби таржимаси. Т.: Ўзбекистон, 1990
2. Уватов У. Ҳадис илмининг султони. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1993. 29 октябр.